

MI A FAJ?

A folyton mélyebbre ható emberi megfigyelés látszólag egyszerű jelenségek mögött is differenciálódott jegyeket fedez fel. Ilyen irányba halad a társadalomtudomány fogalomalkotása is, midőn észreveszi, hogy az embereket nemcsak állami összetartozás, hanem nemzeti, sőt faji kohézió is egybeköti. Ezen az úton válik előtte világossá, hogy feladata többé már nem annyira annak a kapcsolatnak a kiderítése, mely az egyént testületeihez, meg a különböző társadalmi szervekhez fűzi és amely úgyszólván nagyjában szem előtt áll, mint inkább, hogy imponderabilis összefüggéseket tisztázzon és hámozzon ki az ismeretlenség homályából. Figyelme így azon szellemi értékű kollektív individuumok felé fordul, melyek a titokzatosság mélyén jönnek létre és többletet képviselnek az egyesek egyediségének összefoglalásával szemben. A nemzet fogalmának felismerése és átértése ezt a kutató szenvedélyt nem csillapítja le, sőt újabb tisztázatlan problémák elé állítja; felteszi a kérdést, mi van azon túl, milyen jelentősége van az emberi életre vonatkoztatva ennek a kifejezésnek faj, tehát mi a faj?

Az emberfajok fogalmát látszólag az antropológia sajátította ki; természettudományos térre terelődött minden olyan megfigyelés, mely ennek jelentőségét szeretné felfedni. Az elért eredmény azonban semmiképp sem kielégítő. Mert kétségtelen ugyan, hogy ez a tudományág sok olyan tényre vetett világosságot, mely azelőtt módszeresen tisztázva nem volt, kétségtelen, hogy pontos méréseivel és ezeknek szakszerű feldolgozásával előbbrevítte tudásunkat,¹ de szembeötlik azonnal az is, hogy mindezek ellenére a

¹ A magyar rasszantropológia érdeme, hogy eloszlatta a reánk vonatkozó tévedéseket és tisztázta faji képzetünket. (Bartucz Lajos: A magyar faj összetétele, Természettudományi Közlemények 1927. 65—80. oldal. Bartucz: A honfoglaló magyarok fajisága, Magyar Szemle 1928. I. 9. 22—29. oldal.) Mert Lenhossék véleménye az volt, hogy a honfoglalók testi tulajdonságai nyom nélkül eltűntek (IC F. Wolf: Rassenlehre. Leipzig, 1927. 65—69. o.), többek szerint pedig fajtánk túlnyomólag alpi típusú (lásd Bartucz: A magyarországi faj összetétele, 66. oldal).

felszínen maradt, érdeklődési körébe jóformán csak olyan jelenségeket vont, melyek az emberi élet külső alakjára, az emberi testen fellépő tulajdonságokra alkalmazhatók. Ezt a munkát mégsem lehet lebecsülni. Az antropológia nem is akkor tévedett, mikor pontos módszert állapított meg és erről az útról le nem tért, hanem mikor olyan igényekkel lépett fel, melyekre egyoldalúsága mellett nem tarthatott számot, mikor meg akarta majdnem maradék nélkül magyarázni a fajok keletkezését, létét, pusztulását. Pedig erre a feladatra nem érezhet hivatást még akkor sem, ha mint melléktudományokat érdeklődési körébe vonja a történelem különféle ismereteit. Arra a kérdésre, milyen természetű erő, általában erő-e az, amit mi egész homályosan faj alatt értünk, választ adni nem tud. Mert fizikailag mérhető és ugyancsak így megfigyelhető tárgyakból meríti ismereteit, összegezéseinél sem tűnik el soha az egyes különállósága.

Jól tudjuk, hogy a komoly rasszantropológia hívös tudományosságával, mely szereti a biztos talajt, hol exakt eredményeket hozhat elő, nem fog sohasem olyan területekre térni, hol a megismeréshez szükséges bizonyosságot kezéből kiejti és ahol neki idegen szubsztanciális és lelki jelenségekkel kell megbirkóznia. De hiába minősíti tudománytalan munkának azokat a kísérleteket, melyek belőle indulnak ki és eredményeit alkalmazzák, vonva belőlük olyan következtetéseket, melyekhez képest a hipotézisek biztos talajon állanak, a köztudatban ezek is antropológiák maradnak, mert hiszen természettudományos módszert míméinek. Jó egypár elmélet született meg már ilyen alapon² Felületesen szemmel nézve őket biztos talajon nyugszanak és tetszetősek, mert kérdésekre, melyek mindenkit érdekelnek és, amelyekre más még alig kísérelt meg választ adni, felelnek meg. De hamar füstté lesznek ezek a divatos fajteóriák és nem marad

² Chamberlain hirdeti először az árja ember fölényét a többi fajok felett. Tanításából, mint magból, azóta már egész bokor fejlődött, Madison Grant (The Passing of the Great Race) alkalmazza az amerikai viszonyokra. Jellemző, hogy ez a doktrína az U. S. A. bevándorlási törvényére is befolyást gyakorolt. Amerika lehetőleg csak az északi emberek beáramlását akarja elősegíteni. Hans Günther „elészakiatlanodási“ elméletében (Entnordungstheorie: Der nordische Gedanke stb.) képviseli a faji pesszimizmust. Szerinte a homo nordicus visszafejlődőben van, lassan enyészik, állandóan fogy. Hogy a túlfűtött öntudat hová vezet, azt szemléletesen mutatja be Gustav Kossinna (Die indogermanen) tanítása a finnekről, kiket kultúrértékük jutalmazására szeretne az árják világcsaládjába kebelezni. Lásd K. F. Wolf idézett összefoglaló munkájának vonatkozó részeit.

belőlük más, mint pár embertanilag tisztázott tény, meg a faji öntudatnak mindent felfalni és lebecsülni akaró telítettsége, ha a kritika csóvjával nyúlunk hozzájuk. Nyilvánvaló, hogy nem antropológia, amit végeztek.

Nem lehet tudni, hogy a germánság fölényét ilyen köntösben hirdető eszmefuttatások okozzák-e egyedül, vagy hozzájárul ehhez még a mai ember pozitivista és materialista hajlama is, mely a természettudományos módszereket minden más megismerésnél többre becsüli, hogy azoknál a kérdéseknél, melyek a fajok keletkezésére, létre és pusztulására vonatkoznak szinte a tudatlan tanítvány áhítatával figyel mindenki antropológusaink kijelentéseire. Hangsúlyozzuk, hogy nem célunk ezeknek vívmányait lebecsülni, annál is inkább nem, mert sokszor kényszerű nyilatkozataikban eléggé figyelmeztetik hallgatóikat, hol mozognak szakörökben és hol fordulnak a kívánságok kielégítése céljából idegen vidékekre. Amint később látni fogjuk, az embertan eredményeit a fajkérdés ismeretkörében mindenütt könnyű termékenyíteni. E probléma megoldásánál jelentős segéd tudomány lesz. De ép ezért nem sajátíthatja ki magának az egyedül hiteles nyilatkozathatás jogát.

A fajkérdés síkja talán azért vált a természettudományos megismerésnek látszólag szabad vadászterületévé, mert más irányból, más módszerekkel alig próbálták megközelíteni. Pedig az ilyen elindulások, törekvések nem voltak éppen meddőek. Ítéletet csak eredménytelenség után szabad kockáztatni; kudarcról azonban eddig nem lehet szó.

Az a két tudós, aki a faj jelentőségét felfedezte, szintén nem természettudományos eszközökkel bogozta ki megállapításait. Gobineau és Chamberlain³ útrakerése csöppet sem volt antropológiai. Utóbbi ugyan féllábbal ezen, féllábbal más területen állt, de mégis sok tekintetben méltánylandó észlelést végzett. Gondolatainak folytathatóságát, eszméinek kifejtését azonban megakadályozza, hogy szemlélete egyoldalú, amely könyvét így érdekes olvasmánnyá teszi, de egyúttal tudománytalannak is bélyegezi. Nem állítjuk, hogy ott kell folytatni, ahol Chamberlain abbahagyta; vele kapcsolatban csak azt hangsúlyozzuk, hogy a fajokra vonatkozó ismereteknek nem kell okvetlen embertani területekről ki-

³ M. A. Gobineau: *Essai sur l'inégalité des races humaines* és H. St. Chamberlain: *Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts*, München, 1903.

indulniok. Mert ő sem elégedett meg külső, fizikai és biológiai kép-
letek összegezésével, hanem kereste a faji léleknek sejtésszerű-
ségbe vesző hatóerejét és jelentőségét.⁴

Nem lehetetlen, tehát fáradtságot érdemlő feladat a termé-
szettudományok exakt pontosságát nélkülöző, de szabályszerűségeket megállapítani mégis tudó módszerrel tenni kísérletet. Mit látnak a faj hüvelyében a szellemtudományok, hol függ össze faj és társadalom, általában, mit jelent e szó társadalomtudományi megvilágításban?

Mert mást ért faj, illetőleg fajta alatt az embertan és mást pillantunk meg mögötte társadalmi vonatkozásban. Antropológiai megállapítás szerint abszurd dolog magyar, olasz, német stb. fajokról beszélni, mert ezek csak népek, ellenben tőlük függetlenül léteznek emberfajták, melyeknek közös külső ismertető jeleik vannak.⁵ Ezen az alapon azután átparcelázzák a világ térképét, új határvonalakat húznak. Jellemző, hogy ennek a rasszbeosztásnak alapját képező típusok megválasztásában mindezekig nem tudott az antropológia teljes egyöntetűségre szert tenni,⁶ valószínűleg azért nem, mert a klasszifikáció anyagát szolgáltató tényező itt nem pusztán fizikai adottság, megzavarja léptenyomon mérőlecei munkáját az a sokszerűség, mely nem akar maradék nélkül osztályokba feküdni és amely az ember parallel testi-lelki viszonzosságából vesz ehhez erőt.

A faj, illetőleg fajta fogalma a nyelvek köztudatában is él, sőt ott volt már akkor, midőn természettudományos feldolgozásáról még szó sem lehetett. Ez azt jelenti, hogy valamilyen más tudat rejtőzik mögötte, valami egyebet akar a faj szó kifejezni. Igaz, hogy definíciókba még nem sikerült lappangó értelmét szorítani, ennek azonban még sem lehet elháríthatatlan akadály.

Alkalmazzuk tehát a köznyelvet. A népies tudat, századoknak körül nem írt fogalomismerete, nem szokott hibás lenni. Ellenben hibás megállapításokra jutunk azonnal, ha ennek használatára azt az értelmezést adjuk, mellyel az antropológia dolgozik. Képtelen

⁴ Szerinte a fajkérdés történelmi és földrajzi feltételen nyugszik. I. m. 326—329. old.

⁵ Többek között Bartuczna (A magyar faj összetétele 69. old.)

⁶ A Keleteurópában található típusok rendszerint csak mint keleti, vagy mint alpi fajok szerepelnek. Újabb megfigyelések alapján terjed el a *Homo balticus* és *homo caucasicus* meghatározása. Utóbbi létezését azonban szintén kétségbevonják. (Wolf i. m. 101. old.)

állítás lesz, ha a magyar nép balti típusú egyszerű fia, ki tényleg az ősnnyelvvvel él, fajtájáról fog beszélni és ez alatt teljes tudományos szakszerűséggel az oroszok, finnek stb. egy részét is fogja érteni, minthogy azok szintén a balti rasszhoz tartoznak, ellenben végzetesen elfeledkezik véreiről, kik történetesen kaukázusi jellegűek. Ha ez előfordulhat, ha az embertan logikája szerint csak magyar nép és balti, kaukázusi, alpi stb. fajta van, akkor az antropológia helytelen utakon járt, fogalomalkotása hibás, kényszerített, vagy erőltetett. Ha az a potiori tudatot tartjuk szem előtt, tényleg azt látjuk, hogy mély szakadék tátong a tudományos irodalom és a népi nyelv kifejeznievalója közt. Mert az embertan csak egyedekben testesülő típusokat ismer, ezeket nevezi fajtának, rasszoknak és ezeknek variációjával akarja az egységet megmagyarázni, melyet ő népnek nevez. Vele szemben a köznnyelv tudatában már a faj is olyan egységet szemléltet, melynek határait megvonni talán csak nehezen lehet, de amelyek tevékeny hatóerejét letagadni mégis képtelenség. Nem az egyeseknek mozaik-szerű színeképe tehát.

Ellenmondások okozzák, hogy a fajirodalom terén megnyugtató, jelentős eredmény nem tud megérlelődni. Nem csoda, ha nyomán szkepticizmus virágzik. Pedig, ha kételkedésbe vesszük a faji tulajdonságokat, ezzel könnyen megtagadjuk azok összetartó erejét is. Minden szétesés, menjen ez akár a gondolkozás és a szemlélődés területén végbe, jelentős tényező, mert túlnő gyakorlati hatásánál fogva minden tudományos vita értékén. A faj fogalmát tehát nemcsak azért kell tisztázni, mert ezzel az emberi értelem halad, hanem mert ennek hiánya társadalmi téren is mutatkozik. Ez a kifejezés ugyanis a közös származás elemét tartalmazza; származása iránt pedig az emberek javarésze többé-kevésbé érdeklődést tanúsít. Érthető, hogy még nagyobb feltűnést keltenek azok a megállapítások, melyek az egyéneken túl tömegek eredetét hozzák ily módon felszínre. A pro és kontra vélemények örökké megújuló körforgása, melyek gyakran minden tüzeességük ellenére sem tudnak megnyugtató választ adni, sőt a megérthetőség rovására hagynak tátongó űrt az érdeklődők lelkében, követeli, hogy helyreállítsák az összhangot, aminek a nyelv öröklött jelentősége és a tudomány eredményei közt fenn kell állnia. Ennek értelmében feladatunk az lesz, hogy megvizsgáljuk az a potiori fogalom létjogosultságát.

Ha valamilyen fogalomnak tartalmát szeretnők megállapítani, kénytelenek vagyunk annak tárgyát gondolkozásunkban megmervíteni, minden lényeges tulajdonságával a jelenbe helyezni. Ugyanez a helyzet áll elő akkor is, ha a természeténél fogva állandó folyásban levő életnek jelenségein kívánunk észlelést tenni. Mert akkor meg kell a folyamatosságot állítani, vagy legalább is olyan helyzetbe képzelni, mintha pillanatnyilag felhagytak volna az előrevivő erők, azután pedig róla keresztmetszetet kell készíteni. A jelen időpontjába rögzített képből bírunk csak következtetéseket vonni, mert különben a megfigyelésre kiszemelt tárgy leglényegesebb jegyeivel fog kezeink közül kisiklani.

A faj, mint embertömegeknek vér szerint való folytatódása, alaktalan voltánál és állandó mozgó, fejlődő képességénél fogva szintén olyan természetű, amelyet nyugvó és megmervített helyzetben ritkán kapunk bonckés alá. Ilyen állapotban legfeljebb elmúlt fajokat találunk, ezeket azonban ép azért nem lehet ismeretbővítésre használni, mert kihalt belőlük az élet s ezzel éppen a minket legjobban érdeklő tulajdonságok enyésztek el. A rasszantropológia már könnyebb feladattal birkózik meg; neki csak egyesekkel kell bíbelődnie, kiket rá lehet venni arra, hogy testi tulajdonságaik leméretezése és megvizsgálása céljából magukat rendelkezésre bocsássák. De ugyancsak ezért nem éri el ez az ismeretág összegezéseiben azt az egységet, melyet a népnyelv kifejezése sejtet. Mert itt a faj a régmúltból eredő folyamhoz hasonlít, mely embersorok ezrein át megállás nélkül hömpölyög tovább, szembeállítva vele az antropológia rapszodikusán egybedobált mozaikképeit.

Mesterséges és képzeletbeli keresztmetszetből kell tehát mindazokat az ismertető jeleket kihámozni, melyek a faj fogalmára világosságot derítenek. De ne érvényesítsük ezt a módszert minden vonalon, ne vágjuk, képletesen szólva, egyidőben keresztül az összes izmokat, inakat és ereket, hogy azok átméretéből, színkülönbözéseiből, reakcióiból analizálhassuk ki a lényeges jegyeket. Mert a faj tagjai különfélék. Ugyanakkor találunk olyanokat, melyeket a fejlődés, átalakulás helyzetében érhetünk el, amikor másokon megállapodottságuknál fogva egészen elűtő jelenségeket figyelhetünk meg. Ép ezért az a metódus mutatkozik célravezetőnek, mely a folyamatosságot bizonyos lehetséges pontokon gondolatbelileg rekonstruálni igyekszik és az átalakulás, sebesedés,

erjedés területein különféle időben vágja tanulmányanyagába kését, ilyen helyekre illesztve nagyító lencséjét.

Emberi tömegek közt a nyelv von éles határt. Egységét is ez jejezi ki legfrappánsabban. Mivel pedig a fajt elsősorban, mint vérségi folytatódást tekintjük, a nyelvben könnyen ismerhetünk öröklődő kifejezőképességére. De, hogy emberi beszédmód és származás tömegekre alkalmazva nem fedik egymást szükség-szerűen, arra a történelem szolgáltat bőven adatot. Hány olyan fajról tudunk, mely nyelvet cserélt, idegen behatásokra annak erején felül reagált, vagy más fajokkal keveredve nyelvét is átforralta, létrehozva az összevegyülő kettő elemeiből egy harmadikat. Nem azért halmozzuk ide pár szóban ezeket a közhelyeket, hogy vele különben is ismert tényeket rögzítsünk, hanem, hogy bemutassuk e két tényező kölcsönhatását. Mert a nyelv egyrészt enged a faj nehézkedésének, alkalmazkodik annak temperamentumához, érzékelteti és megvilágítja gondolkozásmódját, másrészt azonban utat nyit, hogy rajta keresztül idegen behatások, ennek nyomán esetleg idegen vér szivároghasson testébe, ott pedig ezek átalakulásokat létesíthessenek. Tehát a nyelv erjesztő, fajalkotó tényező.

Az antropológia tanításának alaptétele, hogy minden szerinte népnek, szerintünk fajnak külső, testi jellege van. Ez a történelmi pillanatokban konsztans, különben pedig csak huzamos hatások alatt módosuló jelleg átöröklés útján tartja fenn magát. Az egyén továbbadja utódainak tulajdonságait, de nem teljes mértékben, mert egy embernek két előzője, szülője van. A nemzés így öröklésre vágyó tulajdonságok megvalósulási küzdelme lesz, melyből, a biológia tanítása szerint, a domináns elemek kerülnek ki győztesen. Ez a példa jól szemlélteti azt a hullámzó élet-tani folyamatosságot, mely egyes embersorokon belül megy végbe. Az antropológiai fajkérdést ezért az átöröklés problémája teljesen kitöltheti. Ámde az egyének nemcsak szomatikai jellegüket ruházzák át utódaikra, de továbbadnak pszichikai diszpozíciókat is. E hajlamok folytatódása azonban már látszólag sem megy törvényszerűen végbe. Még kevésbé lehet ilyen elindulással, túl az öröklött lelki adottságokon, az egyedi léleknek élete során való további kialakulását megmagyarázni.

Az antropológia azonban csak az egyeseken, vagy a legjobb esetben egyes embersorokon tudja az átöröklés tényét lemérni.

Ép ezért a kollektívum testi képe nála nem jelent a típusok bizonyos százalékában kifejezhető arányánál többet. Metodusa eddig helyes, mert a rassz egyének halmazán belül folyik. Ha azt akarjuk tudni, milyen csont-, fej-, arcalkat jellemez valamely fajt (népet), nem tehetünk mást mint, hogy az egyesekben testesülő típusokat tömegesen állítjuk egymás mellé. Súlyosabbá válik azonban ez a probléma akkor, ha az embert zoológiai kategóriájából kiemelve, mint lelkes lényt akarjuk megismerni. Az antropológizáló fajteóriák mind szembe is kerülnek ezzel a kérdéssel. Válaszuk egyszerű. A rasszokat (balti, északi stb. embert) mestersegesen hajlamokkal ruházzák fel. Műveletük azonban itt már a maga kizárólagosságát követelő túlzással igazán teljesen tudománytalan és levegőben lógó lesz.

Láttuk tehát, hogy az átöröklés fajalkotó tényező. De a vérségi folytatódás mégsem meríti ki ezt az összetett kérdéskomplexumot, hiszen, amilyen mértékben távolodik el ez a metódus a biológiától és amilyen mértékben közeledik a pszichológián át a lélek és szellem területéhez, olyan arányban bizonytalanodik is. Faktor tehát, de a kizárólagos alakítóerő igényére mégsem tarthat számot.

Hasonló eredményeket szűrhetünk le, ha a többi tényezőt vesszük sorra. Az antropológusok egy része ugyan kételkedésbe veszi, hogy a környezet, a milieu, elváltozásokat hozhat létre, mégis, úgy véljük, nem tévedünk akkor, amikor a faj külső képén is módosulásokat veszünk észre természeti hatások és alkalmazkodás folytán. A hegyi és a síkvidéki ember más-más típusokat testesít meg. A táplálkozás állandó minősége elsatnyítja, vagy megerősíti ezeket. De a környezet, mint földrajzi tényező befolyásolhat egy fajt szellemiségén keresztül is. Nem a szomszédok átszűrődő tudásanyagára gondolunk itt elsősorban, hanem arra a hatásra, amit a földterület tagolt, vagy tagolatlan volta idéz elő rasszokon belül. Más a hegyi és más a síkvidéki ember pszichéje.

Egyoldalú marad azonban megállapításunk, ha csak ezeket a külső, könnyen szem elé álló jelenségeket lajstromozzuk. Mert ha valamely fajt primitív állapotában nem is befolyásol egyéb, mint a természeti tényező és az esetleges vérkeveredés, meg kell vizsgálni mégis, hogy ezek magasabb kultúrfokon miképpen viselkednek nem materiális eredetű hatóerők akcióbalépése esetén. Tömegeket ugyanis szellemi vagy lelki hatalmak sokkal szilárdabban kovácsolnak össze, mint pusztán maga a közös ősöktől való le-

származás vérbeoltott vonzóereje. Ez utóbbi könnyen elmosódik, ha nem ápolják és élesztik állandóan, sőt az öntudat felszíne alatt úszó emlékezés mezejéről a legközönségesebb anyagias erők is el tudják törölni. A kibontakoztatott vérségi „tudat“ azonban már nem fekszik a fizikai jelenségek világában. De mivel a közös törzsből való származás gondolatának felébredése és átélése, a faji tudat, már egyéb, nem vérségi szempontból is egységbefoglalást jelent, — hiszen erre a síkra különféle természetű komponensek vég vonalai futnak össze, itt találjuk a felsorolt fizikai tényezők lelki vetületeit is, — az általa nyújtott egész szálakra kell újra bontani, hogy vele annak kialakulására fényt vethessünk. Az első pillanatban igazolja azonban, hogy a fajok a fizikai faktorokon kívüleső hatóerők játékának is ki vannak téve.

Alig lehet kétségbevonni a vallásnak alakítóképeségét. A végső metafizikai létezők mibenlétére vonatkozó és az embertársainkkal való érintkezés körvonalait előíró hit, valamint ennek rendszere és világi szervezete parancsokat szab meg, melyeknek figyelme az élet legapróbb részleteire is kiterjed, az egyént pedig szigorúan megállapított viselkedési módnak veti alá. Ezen az úton azután az egyes lelkét formálja, kihatással van külső életképére, de alakítja tömegein keresztül a faj gondolatvilágát is. Nem csoda, hogy mélyreható elváltozásokat tud előidézni. Meggyökeredzett vélemények, konok állásfoglalások veszítik el nyomán erejüket. Új vallásoknak a faj gondolkozásmódjába való beszűrődése, annak lelkületén idézhet elő eltolódásokat. Az új szabályok tetteket tilthatnak el, melyek azelőtt nem voltak tilalmasak és alkalmazkodást követelhetnek meg. A vallás vérmérsékletet csillapíthat, de éleszthet is, ezzel pedig beleszólhat a faji psziché alakulásába. Átalakíthatja az egész faj halmazállapotát, rétegződését. Forradalmilag eltolhatja a faji szemléletet és világnézetet.

Ugyancsak nagy a kultúra fajképzőképessége. Miként vallás és műveltség, úgy faj és szellemi kincsei, egy tőből fakadnak. A két előző rokon tényező nagy családokká foglal össze rasszokat. Igaz ugyan, hogy a prioritás mindkét területen a fajokat illeti meg, mert nincs szellemi virágzás ott, hol nincs meg ennek az alanya. Csakhogy, amint tudjuk, a föld intellektuális térképét nem egyes kisebb-nagyobb fajok kultúrái, hanem hatalmas kultúrkörök töltik ki. Nem minden egység épít ki ilyen világot; a kultúra rendszerint több fejlett embercsoportnak többé-kevésbé egyöntetű

együtműködéséből születik még. Ép ezért ezen a területen nagy a fajok kölcsönhatása. Az egyik embercsoport ajándékozó, a másik befogadó lesz. Esmék, gondolatok érettségük szerint s a bennük rejlő igazság lendítőképességénél fogva expanzív erejük szoktak lenni. Hódítani törekednek. Ebben a hódító törekvésükben van tulajdonképpen fajkötő jelentőségük is. Mert törvényekkel, beidegződött szokásokkal védekezni lehet talán vérkeveredés és idegen elemek beszűrődése ellen, de nehéz kultúrhatások elé kínai falakat vonni, A magasabb szellemi fejlettség mindig utat talál fiatalabb testvérehez.

A szellemi exportnak azonban feltételei vannak. Nem minden kultúra illik minden fajra, valamilyen eszme és gondolatvilág átvételére csak az a faj lesz alkalmas, amely pszichikailag és szellemileg hozzá van hangolva. Mert kultúra egyet jelent az ítélőerőnek bizonyos világnézeti és gondolkozásmódbeli beállítottságával. Ehhez a tényezőhöz viszont a lelki adottságoknak, többek között a faji temperamentumnak és szemléletnek is köze van. Ahol nincsenek kedvező adottságok, ott felépítettség sem jöhet létre, nem tud a kultúra hódítást tenni. Ezért nem lehet Ázsiába, vagy a négerék közé európai műveltséget plántálni, mert importálni legfeljebb civilizációt lehet. De ne tegyünk meg ilyen nagy távolságokat. Elég ha a Balkán lassúbb fejlődésére gondolunk.

Lehet, hogy egy faj, mely századokkal ezelőtt képtelen volt jövevény szellemi kincsek befogadására, erre utóbb alkalmas lesz. Mert ez alatt eltolódhatik, átalakulhat vallási szemlélete s ennek folyományaként fogékonyvá válhatik, de új diszpozíciókat érlelhet meg benne idegen vér beolvadása is.

Kultúrát egyszerűen átvenni nem, csak átolvasztani, abszorbeálni lehet, mert csupán leltárilag átvett kultúra legfeljebb külszint, felületes, látszólagos alkalmazkodást, legjobb esetben civilizációt jelent. Az átömlesztett gondolat-kincseket meg kell emészteni, az újat a faj régi hagyományaival, tudásanyagával újjá és egyé kell gyúrni. Csak az ilyen kölcsönkultúrának van értelme, mert ez a művelet eredeti bélyeget nyom arra. Csak az a faji gondolatvilág jelentős az emberiség családjában, mely ezen az úton differenciálódott és egyenileg színeződött.

Az itt vázolt intellektuális hatás nagy szerepet játszik a fajok életében. A kultúra jegecesítő erő lehet, összeszedhet, felnevelhet, érettségre fejleszthet. Öntudatra foglalhat össze ellentétes törek-

vésű, széteső primitív törzseket. De eltolhatja a faj képét is, nagyarányú vérkeveredés útját is egyengetheti. Közeli összeköttetést hozhat létre idegen embercsoportok közt; közelbe moshat és eltávolíthat, sőt széttördelhet fajokra. A beszűrődött kultúra e mellett ébresztő hatása is lehet. Előmozdítja, irányba hozhatja, kibontakoztathatja és új utakra viheti a faj szunnyadó képességeit.

A vallás és kultúra alakítóerejének realitása csak azt a tényt húzza alá, hogy a faj nemcsak fizikai, hanem lelki, pszichikai és szemléleti tényezőkre is támaszkodhatik, vagyis igazi természete akkor tűnik elének, ha azt az ember dualisztikus alkatának megfelelően ugyancsak két síkon, a fizikai és a lelki élet mezején keressük.

Azért végeztünk a faj izomrostjain rapszodikus kísérleti bemutatókat olyan helyeken, hol úgy látszott elérjük az erjesztő pontokat, azért göngyölítettük e fogalmat a jelen rögzítettségéből ismét folyamatosságba át, hogy így egymásutánosságba foglalva bemutassuk azt a sokszerűséget, mely jellemzi. Alkotóelemeit azért fésültük szét és vittük azokat vissza származási helyeikre, hogy ezzel az eddig következetesen elhallgatott szellemi faktorra is világosságot vessünk. Mint az egyes ember, úgy a faj is kételvűséget jelent.

Nem hallgathatjuk ugyan el, hogy testileg különböznek, mert ez tényeknek letagadása lenne, hiszen ha távoli, mondjuk egy európai és egy ázsiai fajt hasonlítunk össze, ezeknek külső elütő volta kétségen felül fog állni. De ha olyan fajokat helyezünk egymás mellé, melyeknél ezeréves szomszédviszony mosta szomatikai jellegzetességeiket egymás közelébe, melyek kölcsönösen keveredtek és hasonló földrajzi zónába aklimatizálódtak, akkor ezek testi különbözőségeit már csak hosszadalmas megfigyelés, eredmények összegezése után tudjuk kihámozni. Áll ez különösen Európára, hol délről északra és keletről nyugatra haladva rasszoknak lassú szelid átmenetét észlelhetjük. A lélek azonban finomabb műszer, mint a test, a durva egyneműség mögött differenciációt mutat. Olyan fajoknál, hol az arc és fejméretek tudományos elemzések nélkül elütőségekre nem intenek, előtárja ezeket a pszichének, a szellemiségnek faji egységként változó individuális sajátossága.

A lélek azonban nem csak finomabb, hanem fontosabb műszer is. Köznapi relációban sem az érdekel minket elsősorban, hogy társunk milyen külsővel rendelkezik, hanem, hogy milyen szellemi

alkat rejtőzik e mögött. A faj lelki minőségét ezért kell előtérbe állítani. A testi milyenség csak elméletileg összefoglalható kategóriák létesítésére nyújthat alapot, amelyekben a legtávolabb eső egyedek — például az oroszok és magyarok — kerülhetnek össze, de sűrű homályban hagyja továbbra is a rassz jelentőségét. Nem szomatikai jegyek határozzák el sem az egyeseket, sem a feletük álló emberi egységeket.⁷

Maradandó és önértéke csak a kultúrának van. Ez a faj alkotása. Létrehozásában, akárcsak az egyedeknél, teste, mint szerzőm jön számításba. Inspirálni, formábahozni, erőket megvalósulásra elindítani a lélek feladata. A faj kultúrjelentőségét tehát az szabja meg, hogy pszichéje milyen hajlamokat, képességeket rejtget. Ha tehát a fajkérdést termékeny talajra akarjuk állítani, ha nem akarjuk ezt leíró ismeretnek hagyni, olyan térre kell lépünk, hol a faji lélek megismerésére alkalom nyílik. Gyakorlati és kulturális értelemben ugyanis faji elkülönülés és ezek pszichéjének elválása egyet jelent. Az egyes fajok jelentőségét ennek értelmében lelki sajátosságukban, jellegzetességeikben ismerhetjük meg.

A faji psziché után való kutatás azonban korántsem lesz tudományosan fegyelmezett munka. Rendszerek és módszerek lombikjaiból könnyen elillan ez az imponderabilis ösztönadta anyag.

⁷ Szekfü Gyula is történelmi alakulatnak és nem anatómiai, pszichikai unikumnak tekinti a fajt, (Faji sajátosságaink, Minerva, 1923.)

Hans Günther (Rassenkunde Europas, München, 1926) dualisztikus állásponton van ugyan (8, old.), de ezt a rasszokra antropológiai értelemben vonatkoztatja. Őt nem az érdekli, hogy pl. a magyar fajnak milyen lelki sajátossága van, hanem merész konstrukcióval a balti fajtának tulajdonít jellemet. Ebben a speciális esetben, t. i. mikor a keletbalti emberről szól olyan erőtetett megállapításokra jut, amelyekkel esetleg az oroszok lelki képét ki lehet pontozni, de amiket a mi jellegzetességeinkre igazán nem lehet ráhúzni. Szerinte többek között a homo balticusból teljesen hiányzik az egyéni alakítóerő (51. old.).

A zsidóság fajiságát csak úgy lehet megérteni, ha a mondottakra tekintettel vagyunk. Günther (i. m. 69, old.) nem tekinti őket külön rassznak, csak speciális gondolatközösségnek. Valóban, embertanilag alig lehet rajtuk egyezőségeket találni, A zsidó ugyanis abszolút keverék, majd minden nagyobb embercsalád vérebe belekanalozott (böven folyik ereiben negroid és mongoloid vér), amiért azután típusok ezrei jelennek meg testén. Az arc és az orr finom jegyei (hetita orr) alig könnyítik meg, hogy ezen az alapon osztályba sorozzuk őket. De azonnal eggyé és teljessé válnak, ha lelki világukra tekintünk. Zsidó vallás nélkül nem maradhatott volna fenn zsidó faj. Ez viszont olyan erősen beitta magát vérükbe, hogy az általa kialakított különleges szemlélet, gondolkozásmód, világnézet stb. nemcsak magukon az egyeseken, hanem a prozeliták félvérű utódain is kiütözik.

Homályos és ködbeburkolt lénye után hiába kutat a logikus értelem. Ihletett szellem, mely a teremtő utánélés határozatlan képességével bír, tudja csak megfogni.

Valósággal ilyen feladatot oldott meg Gróf Széchenyi István, midőn a magyar lélek titokzatos világából szalmatűz tulajdonosságunk jellegzetességét kibontotta. És hasonló munkát végzett Szekfü Gyula, midőn a magyar faj gazdasági közömbösségét, mint sajátosságunkat már disszciplínáltabb módszerrel állította elének.⁸

Végtelen tere és akadályja van az ilyen felismeréseknek. Mert ellenőrizhetőségük alig több a hipotézisek bizonyosságánál. Igazolásokra kritikai metódussal nem is lehet vállalkozni. Teremtő meglátás hozza őket felszínre, mely ha igazságot talál, érintésére lobot vet a köztudat, örvendezve ismer benne önmagára.

Azzal, hogy a fajkérdést szellemi térre hoztuk, nemcsak természetének lényeges vonását emeltük ki, hanem kulcsot nyertünk vele egy olyan ellenmondás feloldására is, mely enélkül szkepticismusnak nyitna ajtót.

Köztudomású ugyanis, hogy nincsenek tiszta fajok. Az emberiség csoportjait át- és átjáró kölcsönhatások azt eredményezik, hogy a rasszok többé-kevésbé kevertek. Ennek egyrészlől az az értelme, hogy szomatikai típusai nem maradnak változatlanul, megkövült állapotban, a beszűrődő idegen vér módosítani fogja azokat, másrészlől meg, hogy a faj lelki és szellemi élete sem zárt világ, mert ki van annak téve, hogy új gondolatok és eszmék szántsanak rajta végig, ezzel pedig pszichéjén keresztül eltolódásokat hozzanak létre. Két távoli és elütő típus véréből származott egyént, ha ennek tényét külsejéről könnyen le lehet olvasni, megbélyegzőleg basztardnak, korcsnak szoktuk nevezni. Hasonló megítélés alá esnek e fajok is. Mert a normális rassz antropológiai típusai amalgamizálódtak. Az átöröklés és alkalmazkodás törvénye mossa őket többé-kevésbé egymás közelébe. Szélsőségeit, ha ilyenek eredetileg voltak, a vérkeveredés menete tompítja le fokozatosan. Azokról a rasszokról tehát, hol — felteszszük — ez a folyamat nem, vagy csak kis részben ment végbe, hol az egyik rész külső alakja szembetűnően és átmenetek nélkül kiáltóan elüt a másiktól, ép olyan ítéletet kell mondanunk, mint a korcs egyénekről. Ha viszont hasonló okok következtében pszichéjük határozatlan, vagy szellemi kincseik tulajdona bizonytalan,

⁸ Szekfü Gyula: Faji sajátosságaink, Minerva, 1923.

ha egységes kialakult kultúra nem uralja őket, akkor lelki ziláltságot tapasztalunk, a rassznak nem lesz egyénisége.

A faj fogalma szubsztanciális egységet szemléltet. Ha azonban ez az egység a különböző, esetleg elütő vérségi összetevők miatt problematikussá válik, ha az azt kifejező lelki világ kiforrottság hiányában kezeink közül állandóan kisiklik, vajjon, hogy beszélhetünk akkor ott fajról? Ha az egység jegye a rassz fogalmához elválaszthatatlanul hozzátartozik, akkor, ahol ez hiányozni fog, fajról nem is szólhatunk. Logikailag tehát, ha nincs tiszta faj, nincs faj sem. Mivel pedig különösen antropológiai értelemben csak kevert típusú embertömegek, népek élnek, a faji kételkedésnek igaza volna. Felesleges utánuk kutatni!

Merő illúzió tehát tiszta fajokról beszélni. Vele szemben azonban az a tétel, hogy a homogén, tehát egynemű tömeg koncentrált-ságánál fogva nagyobb lendítőerőt képvisel, nagyobb expanzióra képes, bizonyításra nem szoruló tapasztalati igazság marad. De hol érvényesülhet ez az igazság, ha nincs tiszta rassz? Érvényesülhet mindenütt, hol róla abban az értelemben beszélhetünk, hogy valamely kollektívum egyformaságba olvadt össze főként pedig lelkileg és szellemileg egységesült. Ilyen értelemben minden fajnak meghatározott egyénisége lesz. Nem jelent azonban ez többet mint, hogy keretén belül a színeződés egyenletesen oszlik meg. Mert a fajnak mindig vannak tagjai, kik a jellegzetességeket rikító pompában mutatják be, míg másokról ezek egészen lekoptak. Vagyis a faj egyéniségéről csak megfelelő távlatból nyerhetünk jellemző képet, oly messzeségből, honnan a kirívóságok már elmosódnak, így azután azt találjuk, hogy az ilyen embercsoportoknak egyszínű a szemléletük; nagy általánosságban a dolgok létéről egyező felfogással rendelkeznek, erkölcsi érzületük és ideológiájuk a végső morális tények megítélésében hasonló fejlődést fokozatban áll. Ha ebben az értelemben korrigáljuk a tiszta faj fogalmát, olyan gondolatképhez jutunk, mely fedi a tapasztalati valóságot, mert oda vezet, hogy a tiszta faj azonos a pillanatnyilag egységes fajjal.

Ez az értelmezés ugyanis felszabadít minket az alól az egyoldalú szemlélet alól, mely a tiszta fajban csupán szorosan vett rokon kapcsolatot ismer és megfelel a többi alakítóerő elhatároló jelentőségéről. Mert a faj testileg akkor is tiszta, ha típusai csupán összefolytak, szélső elütőségei lekoptak, antropoló-

giai ismertetőjelei amalgamizálódtak, nem törődve azzal, hogy ezen folyamat alatt az eredeti emberanyag részben kicserélődött, vagyis, hogy a fajt immár nem teljesen ősi értelemben vett fiait, hanem idegenek utódait viszik tovább. Ezzel párhuzamban a lelki- és szellemileg egységesült faj viszont megmozdulásaiban, cselekvéseiben lesz határozott; nyugodt biztonság fogja jellemezni. Az emberekben testesülő típusok és a mozgásban való megnyilvánulás azonban már a jelenségek világába esik. Tehát határok; nem maga az egyéniség, hanem ennek vetületei.

Az egyéniség az egyedeknél sem lép elénk, magát soha meg nem mutatja, hanem, mint szublimálódott erőközpont a háttérben marad. Az érzékelhető világban csak inkarnációit tapasztalhatjuk, az ember külsejét, cselekedeteit, ami viszont meglehetősen hézagos ismeretekre vezet. Ezek a hézagos ismeretek azonban mégis feltételeznek valamely egységet, a pusztán szellemi természetű lényeket, az individuumot. Így van a fajoknál is.

A faj a mag, ennek az érzéki világban való megnyilvánulása a faj jelleg. Az első hat, működik, de eredményeit csak az utóbbinak tüneteinek tudjuk lemérni. A faj rejtett kollektív egyéniség, mely arculatját a faj jelleg fátyolozott alakján mutatja meg. Külső testi alkatát, pszichikai és szemléleti adottságait a faj jellegről olvashatjuk le, míg ezek összefoglalója, eredője, oka, vagyis maga a rassz, mögöttük áll.

A faj folyam, mely embertömegek sorain át, mint folyományban, rohan, a meder a benne csobogó vízért és az viszont ezért van. Csillogó habok szétfolyó formátlanságából azonban értelmünk sem tudna kiigazodni; a folyamat főként alakjáról, tehát medréről ismerni meg. A faj emberhalmazatokon belül zúg, de ha tulajdonságait akarjuk leírni, azt csak az őt határoló tömegek alakzatán keresztül leszünk képesek.

Úgy az individuum, mint a faj is ki van téve külső és belső hatásoknak, miknek vagy ellenáll, vagy behódol. Ilyen mérték szerint homogén és heterogén tömegek lesznek. Mint mondtuk, minden rassz keveredik, idegen népekkel elegyedik és tőle eltérő szellemiségekkel is érintkezik. Az újat, az idegent meg kell émsznie. A faj képes határokat felfogni, magába abszorbeálni. Ha valamely tömeg tőle erősen elütő elemeket, különösen egyszerre feltűnő mennyiségben akar felszívni, akkor kiteszi magát annak, hogy az eredeti, harmonikus adottsága veszélybe kerül. Nagy-

mennyiségű idegen vér, de különösen nagyfokú szellemi behatás mindenképen megingatja a faj jelleg egyensúlyát, megbontja annak kompakt, homogén voltát. Egybeolvadás csak fokozatosan mehet végbe. De amíg ennek erjesztő hatása érvényesül, addig meglazul egyéniségének egyöntetűsége, megállapodottsága. Az átalakulásban levő fajok, akár vérkeveredés, akár szellemi és szemléleti vajúdas útján menjen ez végbe, a mondottakból kifolyólag, sokkal érzékenyebbek, gyengébbek, mint a megszilárdult, a már kész alkattal rendelkezők. Hanyatló és emelkedő görbéken mutatja be a történelem a fajváltozás tüneteit. A kifejelett faj expanzív, a megtámadott szervezetű dekadens, az fenn, ez a mélyponton talál a grafikonon helyet. Szerencsés fajok azok, melyeknek nem kellett forradalomszerű átalakulást megélniük. Mert szivároghat elütő vér cseppekben is, előnetheti szellemi áramlat lelkiségüket anélkül, hogy ezeknek felvétele nehézséget, megrázkódtatást jelentene.⁹

A faj jelleg homogén, kompakt megnyilvánulásán keresztül érkeztünk el a tiszta fajhoz és ezen át jutottunk el magához a faj fogalmához is. A köznyelv testi és szellemi jegyekkel rendelkező kollektív egyéniséget lát ebben, melynek magja, mint szubsztanciális erő mozgat. Legfőbb eleme a közös leszármazás, a vérségi kapcsolat, ami azonban az idők folyásával párhuzamban különféle hatások alatt módosul. A „származást“ ismét dualisztikus értelemben vesszük, értve alatta, hogy egy adott faj külsőleg, testileg milyen típusokból összegezhető, de még inkább, hogy annak, mint kollektív egyéniségnek milyen szellemisége, pszichéje, szemlélete, ezen túl pedig az örök emberi értékekre vonatkoztatva milyen jelentősége van.

Nyilvánvaló, hogy ezt az egyéneket felett egybeforrt külön individuumot nem lehet és nem szabad ismét széttagolni. Nincs

⁹ A klasszikus latin faj expanzív erejét nagyfokú vérkeveredés, de főként az ezzel járó szellemi és szemléleti eltorzulás, törte meg. A népvándorlás hullámai ezt a dekadens egységet szét is morzsolják. Helyében új egység jön létre. Századok lassú folyása mossa át a régi római vért kisázsiai, majd germán eredetű elemek ereibe, Ennek nyomán új összeállási folyamat indul meg, A különféle komponensek hatása alatt új faj születik meg, az itáliai. Ez azonban a középkorban még alig forrt ki, kifelé ható erőt, lendületet tömegeiben még nem reprezentál, A fejlődő lélek nagyszerűsége azonban testet ölt a renaissance művészetében. Hosszú idő kellett ahhoz, míg a jövevény Európa talaján felnőtt. Csak a legújabb korban jelenik meg, mint igazi tényező. Az Unita Itália mozgalma nem jelent semmi egyebet, minthogy, hol az ókorban a klasszikus latin állt, ott most ismét egység, egybeforrt kompakt faj helyezkedik el. Az olaszság ereje lendül a fascizmus expanziójában teljes érettségre.

annak semmi értelme, hogy az egyedek vérségi eredetében kutasunk, azt vizsgáljuk, hogy ennek, vagy annak az embernek ereiben mennyi ilyen, vagy olyan vér folyik és az domináló tulajdonságánál fogva ilyen, vagy olyan lelki jellegzetességeket vetít. Az antropológia maga is belátta, hogy az ilyen következtetések veszélyesek. Megérezte, hogy a faj fogalmába bele kell az egység kollektív tulajdonságát érteni, vizsgálataiba azért vonta be a nép határt szabó és összefoglaló kifejezését. Megállapításai emiatt nem is vonatkoznak az egyesekre, mert a fenotípus, amellyel dolgozik, csak arra jó, hogy annak redukált alakján keresztül mozaikrajzot állíthasson össze közösségekről. Ha tehát az északi, balti, vagy mongol ember formáját leírja, azért teszi ezt, mert emberi jellegzetességeket kíván rögzíteni, velük pedig arányszámításokat eszközölni összekapcsolt tömegeken. Így minden faj képlete szomatikailag típusok viszonyzáma lesz.¹⁰ Ha maga az embertan, mely kényszerűen nem mellőzheti el tárgyát, az egyesben testesülő sajátosságokat, már bizonyos egybefoglalásra törekszik, akkor még kevésbé sem szabad struktúráját más területeken, mondjuk a közhasználatban, széttördelni. Fajpszichikai tulajdonságok csak kollektív értelemben léteznek, az egyes ember ezeket a sajátosságokat magán rendszerint nem tudja megállapítani. Mert a rassz lelke különállóságot és többletet jelent. Ép így el kell oszlatni mindenkinek aggodalmát, ki fájának véré, vagy tulajdonságait magában nem, vagy csak részben tudja felfedezni. Az egyes ugyanis elmellőzhető számmá lesz, befolyást a faj alakulására csupán akkor gyakorol, ha különbözőségeivel tömegekben fordul elő. A fajkérdés kollektívumot forgat a kezében.

A faj megjelenik a társadalomtudományok területén is. Itt azonban új zavart okoz. Olyan fogalmakat semmizhet ki látszólag, melyek megállapodottságuknál fogva már területek biztos urainak tűnnek. Az a körülírás, mellyel jellemeztük, határvillongást idézhet elő; azt kérdezhetjük, ha ez a faj, vajjon akkor hová tolódik majd a nemzet fogalma? Mert az első pillanatban élénk tűnik,

¹⁰ A fajtípus — más elnevezéssel — mint tudományos eszmefogalom az embertan összehasonlító metódusára alkalmas. Az antropológia nem is követ el ezzel határsértést addig, míg nem borítja rá kollektívumokra. Pedig ma már az ő módszerével annyira jutottak, hogy ilyen alapon nemcsak politikát akarnak csinálni, hanem új világnézetet is.

A magyar faj antropológiai összetétele Bartucz becslései szerint a következő: homo mongolicus 4%, caucasicus 20%, balticus 35%, alpinus 15%, dinaricus 20%, nordicus 5%, mediterraneus 1%. (lásd A magyar faj összetétele.)

hogy rokon kifejezésekkel dolgozunk, melyek sokszor fedik egymást. Nyugtasson azonban meg minket, nem lesz lehetetlen feladat őket szétválasztani. Ha új fogalom akad a kezünkbe, nem kell ezzel mindjárt meglevő mezőket átparcellálni.

Homogén emberhalmazatok nyelvi határok között élnek. Az ilyen, látszólag egyszerű közösségnek strukturáját azonban majdnem feloldhatatlan sokféleség teszi. Az emberi megfigyelés régen törekszik arra, hogy ezt a sokféleséget szavakban szemléltesse. Igyekezete arra irányul, hogy olyan fogalmakat alkosson, melyek lényegéből mindig többet és többet markolna meg. De mivel az egészet kimerítő jegyeivel maradéknélkül eddig még nem sikerült feloldani, nyughatatlanul tör újabb disztinkciók megteremtésére, így halad át az állam, társadalom, nép, nemzet, faj fogalmán. Mindegyik más és más szempont szerint szeretné kifejezni azt, amit a kollektívum legfontosabb ismertető jelének vél, ezekben az esetekben. Feladatát hiány nélkül azonban egyik sem tudja megoldani, mert a sikamlós mag mindig kicsúszik kezeik közül. Mégis mivel mindegyik jellemzőséget emel ki, szükségesek, egymást kiegészítve, meghatározásaikat társítva többet és tökéletesebben tárnak fel, mintha erre a feladatra magukban vállalkoznának. Ilyen értelemben jelent másfaj és nemzet.

A nemzet, képletesen, történelmében, a faj azonban ezen felül még mitológiájában és családfájában él. A faj távoli vérségi, le számozási kapcsolat, tehát egyrésztől jobban szemlélteti az emberek és tömegek testi-lelki lüktető folyamatosságát, másrésztől pedig faji rokonságot tételez fel. Ahhoz, hogy valamely nemzet körvonalait tisztázzuk, igazán nincs szükségünk rokonságának ismeretére. Nála az embersorokon át öröktől tartó folyamatosság is háttérbe szorul, mert a nemzet egyazon tömegnek inkább akarati világára és jelentőségére, nevezetesen társadalmi berendezkedésére és alkotásaira vonatkozik, míg vele szemben a faj inkább ösztönös sajátosságokat, jellemzőségeket mutat be. Ezért az utóbbi sokkal lazább; rokonságának tudata legtöbbször elmosódik emlékezetében, kivételes esetekben nyelv nélkül is fenn képes maradni. Kifolyólag a nemzet lényegét intellektuális módszerekkel, mondjuk leírásokkal és értelmi analízisekkel, szintézisekkel lehet elérni, míg a faj habitusa az őt utánaélő intuíciójában őlt csak gondolatbeli testet.

Azt a területet, amit mi a kollektívum életéből a faj fogal-

mával cövekeltünk ki, az antropológia népek nevezné. Véleményünk szerint nem az elnevezés, hanem a tartalom fontos. Nyilvánvalólag nehéz az itt elmondottakat a nép ingadozó értelmű kifejezésére húzni. Nehogy azonban szavakkal való játék váljék belőle, újra le akarjuk szegezni, hogy a fajta nem az, amit az embertan állít elénk, mert, mint láttuk, ennek definíciója elvont zoológiai kategóriát szemléltet, holott vele szemben a köznyelv tudata színes, mozgékony, soha meg nem pihenő erők játékának kitett egységről tanúskodik.

*

A köznyelv szóhasználata logikus szokott lenni. A tudományos jellegű kísérlet azonban több ennél. Hivatása ugyanis nemcsak az, hogy igazságkövetelő legyen és a köznyelvet fogalmaival fedje, hanem hogy megállapításait rendszerekbe iktassa és a minden oldalról felmerülő kérdésekre kielégítő feleleteket is adjon. Tanulmányunk, mely a fajnak társadalmi szisztematikán belül való meghatározását kereste, ezért nem vállalkozott pontos definíció-alkotásra, mert még fel nem szántott megfigyelési területen állva túlmerész feladatnak tartotta volna ezt. Helyette válaszadásra szorítkozott. Kérdésekre nyújtott feleleteket, mert úgy érezte, hogy mindenekelőtt az ellentétes véleményekre kell válaszolnia, mielőtt a pozitívumoknak szavakban történő körülírására sor kerülhetne. Ép ezért nem akart más lenni, mint ösvénytaposás tudományos területen. Másoktól megjárt nyomokat kívánt fel-tűnőbbre szélesbíteni.

Csepregi Horváth János.